

CZU:81(47):81'27
<https://doi.org/10.52505/filomod.2025.05>

**DRUMURILE SINUOASE ALE LINGVISTICII SOVIETICE.
ASPECTE ALE SOCIOLINGVISTICII ACTUALE
ÎN OGLINDA ISTORIEI**

Klaus BOCHMANN

Universitatea din Leipzig, Germania

Rezumat. *Articolul abordează probleme ale lingvisticii sovietice în perioada represiunilor staliniste. Este analizat contextul ideologic și politic în care s-a afirmat o generație de lingviști din URSS, evidențiind tensiunea creată de diversitatea etnică a imperiului și de tendința uniformizării culturale și lingvistice. Lingvistica devine așadar un câmp ideologic vulnerabil. Autorul amintește despre personalitatea și aportul științific al lui Valentin N. Voloșinov, discipol al lui Mihail Bahtin, cu lucrarea sa „Marxismul și filosofia limbajului...” (1929), redescoperită în anii 1970, ideile căruia anticipau teoriile moderne ale discursului, pentru care limbajul este inseparabil de relațiile de putere și ideologie. Se prezintă deci o reflecție asupra felului în care ideologia poate modela și distorsiona știința limbii.*

Cuvinte-cheie: *lingvistică sovietică, ideologie, sociolingvistică, marxism, structuralism.*

**The Sinuous Ways of Soviet Linguistics.
Aspects of Current Sociolinguistics
in the Mirror of History**

Abstract. *The article examines issues of Soviet linguistics during the period of Stalinist repressions. It analyzes the ideological and political context in which a generation of linguists in the USSR emerged, highlighting the tension created by the empire's ethnic diversity and the tendency toward cultural and linguistic uniformity. Linguistics thus became an ideologically vulnerable field. The author recalls the personality and scientific contribution of Valentin N. Volosinov, a disciple of Mikhail Bakhtin, and his work "Marxism and the Philosophy of Language..." (1929), rediscovered in the 1970s, whose ideas anticipated modern discourse theories, for which language is inseparable from relations of power and ideology. The text therefore offers a reflection on how ideology can shape and distort the science of language.*

Keywords: *Soviet linguistics, ideology, sociolinguistics, Marxism, structuralism.*

1. Sub titlul *Tragedia lingvisticii sovietice* a apărut la Cluj-Napoca, în 2006, o lucrare semnată de Onufrie Vințeler, în care autorul, slavist și, prin urmare,

cunoscător al lingvisticii ruse, relatează soarta unui număr însemnat de lingviști și filologi din Uniunea Sovietică, între anii 1930 și data morții lui Stalin (1953).¹ Pe aproximativ cincizeci de pagini, autorul enumeră persoane, mai mult sau mai puțin, cunoscute din lumea acestei științe, pentru meritele lor, datele biografice ale acestora, data nașterii și cea a morții; mulți dintre ei deportați și decedați în lagăre de muncă silnică din Siberia sau în temniță, alții – executați, după procese, în care erau acuzați de crime inventate. Procedeele de teroare stalinistă sunt prea bine cunoscute. Ulterior, autorul broșurii dedică unele pagini biografiei lui Petru Afanasievici Buzuk, despre care scrie că ar fi avut un rol decisiv în dezvoltarea lingvisticii belaruse (p. 46) și din moștenirea căruia el publică, în această broșură, două studii inedite privind raporturile lingvistice slavo-române.²

Or, faptele relatate pot stârni o serie întreagă de întrebări. De exemplu: Au fost lingvistica și filologia discipline deosebit de expuse flagelului persecuției sau fenomenul acela privea toate sectoarele științelor umane? Dacă cele legate de limbă erau deosebit de amenințate, care erau motivele? Putem oare atribui acest terorism în mod global „totalitarismului” sau trebuie să căutăm rațiunile în chiar obiectul științelor limbii? Fiindcă, deși nu dispunem de multe detalii cu privire la soarta reprezentanților altor științe socioumane, numărul de victime din domeniul lingvisticii pare să justifice o tratare particulară a acesteia.

2. Cauzele tragediei lingvisticii sovietice, mi se pare, trebuie căutate în însuși obiectul ei, dar și în implicațiile politice ale oricărei activități legate de limbă. Problemele compoziției multinaționale a Uniunii Sovietice, raportul dificil între voința centrului de a unifica populația țării, imense din punct de vedere ideologic și cultural (până la urmă și lingvistic), pe de o parte, tendințele centrifugale, pe de altă parte, condiționate de dorința populațiilor neruse de a-și afirma apartenența națională, să fie recunoscute drepturile lor naționale, țineau imperiul sub o permanentă tensiune, pe care politicienii centrului încercau s-o controleze printr-o politică contradictorie bine cunoscută: recunoașterea națiunilor, a naționalităților și a grupurilor etnice, pe planul teoretic sau ideologic, și reprimarea lor în practica politică. Lingvistica, filologia, etnologia – toate disciplinele legate de fenomenele naționale erau menite să fie instrumente ale politicilor respective, expuse influențelor ideologice. Lingvistica, filologia erau terenuri primejdioase; cine se aventura în ele, risca să fie ridicat la cer într-un anumit moment, trimis în iad – în altul.

3. Lingvistica avea în Uniunea Sovietică și alt handicap. Ea nu dispunea de o bază teoretică marxistă, cum o avea, de ex., știința literară, care sub îndrumarea lui Plehanov dezvoltase anumite principii de teorie și metodă, pornind chiar de la ideile lui Friedrich Engels, dar și ale lui Karl Marx. Chiar dacă cei doi revin în mai multe locuri la problemele limbii, mai ales în *Ideologia germană* sau în *Fragmentele* lui Engels privind dialectele germane, cunoștințele lor se sprijineau

¹ Onufrie Vințeler, *Tragedia lingvisticii sovietice*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2006.

² *Corelațiile istorico-culturale ale românilor cu slavii de sud*, pp. 55-98; *Câteva observații cu privire la raporturile moldavo-ucrainene*, pp. 99-118.

exclusiv pe lingvistica istorică contemporană, pe când, la data formării Uniunii Sovietice, principiile *Cursului de lingvistică generală* al lui Ferdinand de Saussure începuseră drumul lor de ascensiune triumfală în lingvistica europeană.

Totuși, deja mult înaintea Revoluției din Octombrie, lingvistica rusească dispunea de o tradiție strălucitoare și, chiar după acest eveniment, se dezvoltă în mod foarte promițător. Nu este momentul de a ne referi în detaliu, de aceea vreau să-i menționez, în treacăt, pe Alexandr A. Potebnja (1835-1924), cu fundamentarea teoriei sale lingvistice; pe întemeietorul Școlii din Moscova, Filip F. Fortunatow (1848-1914); pe fondatorul Școlii de la Kazan, Baudouin de Courtenay (1845-1929), cu ideile sale cu privire la fonologie. După 1917, discipolii celor doi, A. M. Peschkowskij (1878-1933), Grigori O. Vinokur (1896-1947), S. P. Obnorskij (1888-1952) și, îndeosebi, Lew W. Schtscherba (1880-1944), au continuat opera acelor pe drumurile indicate ale dascălilor lor. Și să nu trecem cu vederea un fapt de o deosebită importanță. Sub influența structuralismului care se răspândea treptat și în Uniunea Sovietică timpurie, în anii 1920, s-a format un curent de știință literară, cunoscut sub denumirea de *formalism*, care, prin condițiile individuale și sociale ale operelor literare, încearcă să descopere structurile organizării interne. În Europa Occidentală, numele lor, cu excepția lui V. V. Schklovski și, mai ales, al lui Roman Jakobson, s-au făcut cunoscute abia prin anii 1970. Mă refer la Iurii Tînianov (1894-1943), T. Tomașevski (1890-1957), V. Jirmunski, V. V. Vinogradov ș.a.³

Dacă totuși vorbim de un handicap sau de un deficit în lingvistica sovietică a acestei epoci, atunci aceasta se poate referi în exclusivitate la o rezervă strict ideologică – în cercetările lingviștilor citați s-ar fi simțit – pe drept cuvânt sau nu – absența unei abordări marxiste, o neglijare, o ignorare a teoriei claselor sociale.

4. Acest gol pretins l-a umplut caucasiologul renumit Nicolai Iacovlevici Marr. Peste hotarele Uniunii Sovietice, numele lui s-a făcut cunoscut printr-o polemică nimicitoare, pe care Stalin a lansat-o în 1950, în lucrarea sa *Marxismul și știința limbii*, îndreptată împotriva lui Marr și a *Noii Teorii Lingvistice*. Lucrarea a fost scrisă pe fundalul deficitului menționat, s-a vrut să fie o concepție contrară, marxistă vs lingvistica occidentală, influențată de Saussure, declarată ca fiind burgheză. Rezumând în câteva cuvinte simplificatoare presupunerile teoretice ale acestei teorii, putem spune că se baza pe afirmația că toate limbile lumii s-ar fi născut prin monogeneză, dintr-un trunchi lingvistic cu patru silabe fundamentale și că ar urma principii unitare ale evoluției; diferitele tipuri lingvistice de azi ar corespunde formațiunilor sociale deosebite. Nu distincțiile naționale și etnice ar condiționa deosebirea dintre limbi, ci condițiile de clasă ale vorbitorilor lor. Acest principiu ar fi funcționat deja la originea limbii. Pe când în societatea primitivă s-ar fi comunicat în exclusivitate cu gesturi, limba orală articulată s-ar fi format împreună cu societatea de clasă, drept instrument de stăpânire a șamanilor și a preoților. Prin urmare, comunicarea între cei care fac parte din aceeași clasă socială, independent

³ Vezi René L'Hermitte, *La linguistique soviétique*, *Langages*, nr. 15, 3-10.

de apartenența lor națională sau etnică, ar fi mai ușoară decât între cei care fac parte din aceeași națiune sau etnie. E evident că dovezile, dacă existau într-adevăr, se limitau la planul semantic sau semiotic, pe când fenomenele fonomorfosintactice nu se potriveau.⁴ Marr a plasat limba în suprastructură, în ansamblul sistemelor ideologice, politice, culturale.

Acest edificiu teoretic poate ar fi fost înțeles drept aberație a unui om excentric, lucru curios, în cel mai bun caz, dacă nu s-ar fi manifestat în condițiile politice particulare ale Uniunii Sovietice din anii 1930. Căci, fără îndoială, nu lipseau criticile radicaliste. Exemplele cele mai cunoscute sunt: Nicolai S. Trubețcoi care, deja în anul 1924, îl declarase drept nebun pe Marr (însă de la Viena, fiind în siguranță, profesor pe atunci); Evghenii Polivanov, care a pus la îndoială pretinsa fundamentare marxistă a Noii Teorii Lingvistice.

Teoria lui Marr s-a fundamentat în deceniul, în care se impuse puterea unui partid monolitic, atotputernic, în frunte cu Stalin; deceniu în care, față de colectivizarea agriculturii, nimicirea țăranilor înstăriți, declarați *kulaki*, foametea de masă produsă de aceste măsuri, dar și de primele planuri cincinale împreună cu consecințele lor economice și sociale problematice, unitatea tuturor domeniilor politice, relevante pentru societate, părea să fie singura garanție pentru menținerea puterii statului în mâinile partidului și ale lui Stalin. În domeniul științelor se impunea principiul – orice deviere teoretică se interpreta ca una ideologică și politică. Marrismul care, începând cu sfârșitul anilor 1920, se răspândise deja, fiind proclamat drept teorie lingvistică marxistă *par excellence*, primise o poziție de monopol și, prin urmare, orice tentativă alternativă urma să fie pedepsită. Un exemplu ilustrativ a fost Polivanov: a fost exclus din toate posturile, i-a fost interzis să mai publice și a murit pe lângă Moscova, în 1938.⁵

Deci ruptura în istoria științifică nu a fost provocată de încercarea lui Marr să pună lingvistica pe un fundament marxist, cu toate ideile lui aberante, ci de abuzul puterii ce asigura răspândirea teoriei sale. Un anumit paralelism cu soarta *Noii Teorii Lingvistice* îl oferă, pe planul teoriei, interpretarea marxismului de către Nicolai Buharin, în *Manualul general al materialismului istoric*, din care urma să se dezvolte marxism-leninismul dogmatic, de amprentă stalinistă. Viziunea lui Marr era conformă celei mecaniciste și dogmatice a lui Buharin.⁶

5. Pentru lingvistică, intervenția stalinistă a însemnat, în mare parte, o întoarcere la principiile teoretice, pe care se axa, înaintea impunerii marrismului. Lingvistica istorică și comparată reintră în drepturile sale tradiționale, studiile de gramatică, etichetate de Marr ca fiind *formaliste*, luaseră un nou avânt. Un lucru curios:

⁴ Loc. cit.; de asemenea Jean-Baptiste Marcellesi, *A propos du marrisme: «Ni cet excès d'honneur, ni cette indignité»*, în: *Langages*, nr. 46, Juin 1977, pp. 3-22.

⁵ Vezi și René L'Hermite, *op. cit.*, p. 6.

⁶ Deja prin anii 1929/31, filozoful italian Antonio Gramsci întreprinde o primă critică acerbă a *Manualului* menționat, vezi *Caietele din închisoare*, îndeosebi Caietul nr. 10 (*Quaderni del Carcere*. Einaudi, Torino, 1975).

cărticica lui Stalin se răspândise și se recomandase ca studiu și în toate țările, aflate sub influența sovietică, însă necunoscându-l pe Marr și teoriile lui, lingviștii de acolo aveau mari dificultăți să descopere în acea „operă” ceva nou, o idee cu care puteau proslăvi genialitatea marelui conducător. Firește, azi se pune întrebarea de ce el s-a amestecat într-o chestiune care, la prima vedere, nu trebuia să-l intereseze. Se presupune că internaționalismul implicit al marrismului începuse să-l deranjeze pe Stalin în tendințele sale naționaliste, velicoruse.⁷ Calvet presupune că Stalin a vrut să distragă atenția de la faptul că dominația limbii ruse pe contul limbilor naționale se baza pe motive politice.⁸ În același timp, reorientarea spre studii de gramatică și favorizarea implicită a structuralismului lingvistic puteau fi considerate drept reacție la cercetările occidentale în domeniul informaticii și prelucrarea tehnică a structurilor lingvistice, domeniu în care Uniunea Sovietică a vrut să țină pasul.

O consecință, intenționată sau nu, pentru lingvistică în urma publicării broșurii a fost încetarea tuturor cercetărilor privind varietatea socială a limbii. Varietățile subsumate sub termenul *substandard*, *argou*, *jargon*, *slang* și *mat*, au fost supuse unui tabu (v. Timroth 1983). Am putut constata o situație similară când am început să mă ocup de argou în România. Un domeniu de cercetare asupra căruia, în anii 1920-1930, se lucrase intens a dispărut practic după 1944, în urma «studierii» lucrării staliniste; la fel s-a întâmplat și cu studiile dedicate varietăților substandard ale limbii române – precum argoul, jargonul sau așa-numita „gramatică a greșelilor”. În această perioadă, lingviștii s-au străduit cu deosebit zel să demonstreze unitatea limbii întregului popor, nu doar în prezent, ci și de-a lungul istoriei (Bochmann, 1994). Poate și concentrarea cercetării române asupra istoriei limbii literare, stăpânită de această tendință, era o consecință a acestei perspective.

6. Ar fi totuși greșit să se presupună că, timp de un sfert de secol, *Noua Teorie Lingvistică* a lui Marr ar fi fost singura tentativă din Rusia sovietică de a crea o lingvistică inspirată de materialismul istoric, așa cum încă în 1977, a afirmat Jean-Baptiste Marcellesi,⁹ care, în studiul scris împreună cu Bernard Gardin, *Sociolinguistique. La Linguistique sociale*, crease o bază teoretică solidă pentru o sociolingvistică modernă. Dimpotrivă, a existat o lucrare care, dacă nu ar fi dispărut din biblioteci la numai doi ani după apariția ei, ar fi putut orienta lingvistica sovietică într-o direcție semnificativ diferită, poate chiar să-i revoluționeze fundamentul teoretic.

Este vorba de cartea *Marxismul și filozofia limbajului. Eseu de aplicare a metodei sociologice în lingvistică (Marksizm i filosofia iazyka)*, apărută la Leningrad, în anul 1929. Autorul, Valentin Nicolaievici Voloșinov, a fost un discipol al lui Mihail Bahtin; influența acestuia pare că se resimte într-o asemenea măsură că pentru un anumit timp s-a și crezut că profesorul

⁷ L’Hermitte, *loc. cit.*

⁸ Louis-Jean Calvet, *Pour et contre Saussure. Vers une linguistique sociale*, Paris, Payot, 1975.

⁹ [marrismul] „pendant un quart de siècle a constitué le seul effort pour constituer une linguistique s’inspirant du matérialisme historique”, in: Jean-Baptiste Marcellesi, *op. cit.*, p. 22.

împrumutase numele elevului său ca să se sustragă de la represiuni.¹⁰ Voloșinov (născut în 1895) și Pavel N. Medvedev (1891-1938), un alt discipol devotat al lui Bahtin și autorul presupus al lucrării *Metoda formalistă în știința literară. Introducere critică în poetica sociologică* (cu un subtitlu asemănător cu cel al lui Voloșinov, dar aplicat unui alt domeniu întăresc ipoteza conform căreia Bahtin ar fi fost adevăratul autor al acestor texte. Astăzi, Bahtin este cunoscut mai ales pentru contribuțiile sale metodologice la studiul istoriei și criticii literare.

Cartea lui Voloșinov apăruse și într-o a doua ediție, la Leningrad, în 1930. La puțin timp, a fost arestat și dat dispărut (ca și colegul său Medvedev) în gulagurile staliniste. Odată cu dispariția celor doi, au fost scoase din biblioteci și lucrările lor, conform practicii obișnuite a vremii. Numele lui Voloșinov fusese dat uitării. Cazul lui s-ar fi putut include în lungă listă a nenumăratelor victime staliniste, cunoscute și necunoscute, de care istoria se interesează doar *cvasi*, pentru valoarea lor statistică, dacă opera lui nu ar fi fost redescoperită și tradusă în engleză, în anul 1973, și după aceea în mai toate limbile occidentale,¹¹ pe când în țara de origine continuă să fie ignorată pentru mult timp.

Care a fost secretul acestui succes, focalizat, mai ales, în cercurile de știință critică și în cele marxiste nedogmatice din Occident?

Voloșinov își construiește concepția pe baza disputei cu moștenirea lingvistică a lui Ferdinand de Saussure. Acesta scrie: „Se poate spune că majoritatea reprezentanților gândirii noastre lingvistice se află sub influența determinantă a lui Saussure și a discipolilor săi, Bally și Séchehayé”, referindu-se explicit la școala lui Fortunatov și la școala de la Kazan, cu Krușevski și Baudouin de Courtenay, precum și la Vinogradov, bazându-se în aceasta pe cartea lui R. Schorr, un alt „saussurean”, cu lucrarea sa *Jazyk i obščestvo*, Moskva, 1926.¹² Se poate chiar spune că Voloșinov își trage esența ideilor sale tocmai din polemica cu Școala de Geneva, „expresia cea mai strălucitoare a obiectivismului abstract” (*loc cit.*). Nucleul realității lingvistice, după el, nu se găsește în sistemul limbii abstract și stabil, în *Langue*, ci în procesul creativ neîntrerupt al comunicației, parte a practicii sociale. „Cuvântul este întotdeauna încărcat de un conținut sau de un sens ideologic sau evenimential. În acest mod îl înțelegem și reacționăm numai la vorbele care deșteaptă în noi rezonanțe ideologice sau legate de viață”; și: „Cuvântul este fenomenul ideologic par excellence. Așa îl înțelegem și

¹⁰ Marina Yaghuello care tradusese cartea din limba rusă în franceză insistă asupra acestei ipoteze; ediția respectivă indică pe Bahtin drept autor și Voloșinov în paranteză, cf. Mikhael Bakhtine (V. N. Volochinov), *Le marxisme et la philosophie du langage. essai d'application de la méthode sociologique en linguistique*, Paris, 1977. Citatele următoare se referă la această ediție; Trad.: KB.

¹¹ În italiană: 1976; în franceză: 1977; în germană: 1978 (de alte date nu dispunem).

¹² Vezi: Volochinov, 1977, p. 89, și nota 21.

reacționăm numai la cuvintele, care deșteaptă în noi rezonanțe ideologice sau care au un raport cu viața.” (*op. cit.*, pp. 102-103).¹³

Ca să ne înțelegem mai bine, cred că e necesar să fim de acord în privința conceptului de *ideologie*. În limbajul curent, de obicei, se înțelege sub *ideologie* „un sistem de viziuni politice”, cu o conotație mai mult negativă, legată de nesinceritate, de minciună, de înșelăciune, o strategie pentru a deturna opinia publică și a îndruma oamenii spre acțiuni în folosul unor cliți restrânse. Pentru știința politică însă conceptul e indispensabil, pentru a descrie în mod neutru orice direcție de gândire politică și socială. Voloșinov lărgeste sfera conceptuală vorbind, pe lângă ideologia politică, și de politica vieții curente, de toate zilele. Dânsul scrie: „Există [...] o parte foarte importantă a comunicării ideologice care nu poate fi legată la o sferă ideologică particulară [de ex. cercetarea științifică, literatura, religia, morala etc.]: este vorba de comunicarea în cadrul vieții curente. Acest tip de comunicație este extraordinar de bogat și important. Pe de o parte, este direct legat de procesele de producție, și, pe de alta, atinge sferele diverselor ideologii, specializate și formalizate.” (1977, p. 32)

Aceasta însă nu poate fi raportat în întregime la conceptul mai cuprinzător al conștiinței generale. Opțiunea pentru conceptul de ideologie indică faptul că Voloșinov era preocupat, în special, de gândirea în determinarea ei social-istorică, manifestată prin comunicarea verbală, dar care nu se identifică în totalitate cu conținuturile ideatice ale mesajelor transmise. Accentul pus pe acest concept ne ajută să înțelegem caracterul social al limbii: nu, în primul rând, prin existența unor limbaje proprii diferitor grupuri sociale (care totuși pot exista în multe cazuri), ci prin expresia, în procesele de comunicare, a poziției ideologice a vorbitorilor – în sensul foarte larg, în care Voloșinov o înțelege. Să fie spus printre altele, că, parțial, în același timp cu Voloșinov, Antonio Gramsci dezvoltă, în *Caielele din închisoare*, un concept de ideologie, la fel de larg și dinamic, înțelegând-o ca expresie a experienței „practicii sociale obișnuite trăite”¹⁴.

Ar fi de spus încă multe altele despre ideile lui Voloșinov, de pildă, cum privește teoria semiotică. El consideră că toate semnele sunt ideologice: „Orice semn este supus criteriilor evaluării ideologice (adică este el adevărat, fals, corect, justificat, bun? etc.). Domeniul ideologiei coincide cu cel al semnelor: ele își corespund. Acolo unde găsim un semn, găsim și ideologia. Tot ceea ce este ideologic posedă și o valoare semiotică.”¹⁵ Succesul lui Voloșinov în Europa Occidentală se poate

¹³ „Le mot est toujours chargé d'un contenu ou d'un sens idéologique ou événementiel. C'est ainsi que nous le comprenons et nous ne réagissons qu'aux paroles qui éveillent en nous des résonances idéologiques ou ayant trait à la vie. *Le mot est le phénomène idéologique par excellence*. C'est ainsi que nous le comprenons et nous ne réagissons qu'aux paroles qui éveillent en nous des résonances idéologiques ou ayant trait à la vie.” (pp. 102-103).

¹⁴ Antonio Gramsci, Quad. 11, in: *Quaderni del Carcere*, Einaudi ed., Torino 1977, p. 1433 și passim.

¹⁵ Voloșinov 1977, p. 27.

explica prin faptul că descoperirea studiului lui a avut loc în momentul în care era în curs de formare teoria discursului. Foucault ținuse lecția despre *Ordinea discursului* în 1970, iar înaintea lui publicaseră lucrări referitoare la aceasta mulți alții, dintre care îi menționez pe: Michel Pêcheux (1969, *Analyse automatique du discours*) și Régine Robin (1973, *Histoire et Linguistique*), care au adus o contribuție fundamentală la dezvoltarea analizei discursului. La Foucault, accentul pus de Voloșinov pe ideologie, deci pe relativizarea de principiu al conținutului vorbirii, coincidea *in nuce* cu etichetarea discursului drept mascare sau ocultare a raportului său atât cu adevărul, cât și cu puterea definitorie a emițătorului, pe când funcția de eliminare a discursurilor alternative sau concurente era susținută mai departe de autorul rus. De altfel, se pot găsi multe puncte comune și cu Roland Barthes în privința „ideologemelor” din *Mythologies* (1957). Tot ceea ce mai târziu Pierre Bourdieu va dezvolta cu referință la determinarea socială și politică a accesului la limbă și a stăpânirii ei se poate considera ca deducții sociologice din ideile lui Voloșinov, idei care se ascundeau sub textul lui. În orice caz, îl putem considera pe Voloșinov un precursor al teoriei moderne a discursului.

Ce s-ar fi întâmplat dacă lucrarea lui Voloșinov și-ar fi găsit răspândirea meritată în Uniunea Sovietică după anii 1930? Ideea de a direcționa atenția spre ideologiile din spatele semnelor linguale, deschis exprimate sau subînțelese, nu era chiar o acțiune subversivă? Relativizarea ideologică a mesajelor nu ducea nemijlocit la întrebarea cu privire la adevărul ocultat de ideologie și la idei alternative, precum și la relațiile de putere care stăpânesc distribuția sociopolitică a discursului? Când analiza lingvistică duce la analiza ideologică, chiar o presupune, când în consecință lingvistica dintr-o știință neutră se transformă într-una critică, aceasta putea să placă regimului? E greu de imaginat că acei care l-au împins pe Voloșinov în abisul uitării bănuiseră primejdia pe care o emanau ideile sale. Independent de aceste considerente, receptarea largă a cărții în lingvistica sovietică ar fi putut fi un antidot împotriva marrismului simplificator, al răsfârngerii raporturilor de clasă în limbă și ar fi favorizat formarea timpurie a unei sociolingvistici moderne.